

I. O. Sєvidova,

*к. е. н., доцент кафедри прикладної економіки і міжнародних економічних відносин,
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, Харків, Україна*

ПРІОРИТЕТНІ ЧИННИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОПТОВОМУ РИНКУ

Iryna Sievidova,

PhD in Economics, Associate Professor of Department of applied Economics and international economic relations, Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchajev Kharkiv, Ukraine

PRIORITY FACTORS OF FUNCTIONING OF AGRARIAN ENTERPRISES IN THE WHOLESALE MARKET

У статті розглянуто чинники впливу на діяльність аграрних підприємств, які об'єднують систему виробництва сільськогосподарської продукції, систему товарно-грошових відносин і механізм функціонування оптового ринку овочевої продукції. Обґрунтовано, що інтеграція аграрних підприємств до оптового ринку овочевої продукції є складним процесом і об'єктивно вимагає більш активної участі держави, ніж чим в інших сферах агропромислового комплексу і передбачає вивчення внутрішнього економічного простору територіальної системи, аналіз просторового розподілу товарних і фінансових потоків, вивчення процесів відтворення матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів.

The article considers factors of influence on the activity of agrarian enterprises that unite the system of agricultural production, the system of commodity-money relations and the mechanism for the functioning of the wholesale market of vegetable products. It is substantiated that integration of agricultural enterprises into the wholesale market of vegetable products is a complex process and objectively requires more active participation of the state than in other spheres of the agro-industrial complex and involves studying the internal economic space of the territorial system, analyzing the spatial distribution of commodity and financial flows, studying the processes of reproduction of material, financial, labor and information resources.

Ключові слова: *аграрні підприємства, стратегія, інтеграція, оптовий ринок, овочева продукція.*

Keywords: *agrarian enterprises, strategy, integration, wholesale market, vegetable products.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах для досягнення стійкого положення на ринку необхідна зміна характеру програм планування та визначення перспектив господарської діяльності. В умовах аграрного виробництва необхідною основою є індикативні форми прогнозування, особливість яких полягає в непрямому впливі на планований об'єкт. До істотних ознак індикативного планування належать необов'язковий, рекомендаційний характер показників планових розробок, орієнтованих на добровільність вибору одного з безлічі запропонованих варіантів, можливість подальшого доповнення індикативних планових показників додатковими. Основними виробниками овочевої продукції є особисті господарства населення, які мають частку від 85,7 до 88,3% загального її обсягу. Це пояснюється складним економічним становищем населення, яке займається виробництвом овочевої продукції для реалізації на місцевому ринку з метою отримання додаткового, а в більшості й основного доходу. Точних показників урожайності в особистих господарствах населення мало, до того ж вони безсистемні і розрізнені. Загалом, резюмуючи положення з виробництвом овочевих культур в аграрних підприємствах і особистих господарствах населення, можна відзначити практично однаковий рівень виробничо-технологічної ефективності в колективному і особистому секторах господарювання.

В існуючій системі оптового ринку овочевої продукції велике значення має визначення місця і ролі суб'єктів господарювання. У цей час існують дві основні форми господарювання в АПК – це колективні господарства, у вигляді різних товариств, сільськогосподарських кооперативів та всіляких державних підприємств, і одноосібна, представлена ОСГ та фермерськими господарствами. Необхідно визначити можливості виробництва товарної овочевої продукції кожної з цих форм, і перспективи їх розвитку в майбутньому, відповідно до принципів пріоритету розвитку продуктивних сил і вдосконалення виробничих відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ

Науковці Р. Коуз і П. Кругман піддають критиці традиції економічної науки, що походять від А. Сміта, які наперед виносять «величні і об'єднуючі теорії політичної економії та моральної філософії» [1]. Р. Коуз зазначає, що мікроекономіка наповнена так званими моделями чорної коробки, які не вивчають фактичні договірні відносини між фірмами та ринками. Він зазначив, що коли трансакційні витрати є низькими та права власності чітко визначені, інноваційні приватні контракти можуть вирішувати проблеми колективної діяльності, такі як забруднення; але політичні дії значною мірою покладаються на фіскальні інструменти, завдяки нав'язливості економістів зі спрощеною теорією цін. На думку П. Кругмана, макроекономіка протягом останніх трьох десятиліть була марою в кращому випадку і шкідлива в гіршому випадку.

Простота та елегантність мікро- і макромоделей робить їх корисними, пояснюючи механізм ціноутворення та баланс або дисбаланс ключових сукупних економічних змінних. Але, за визначенням Р. Коуз і П. Кругмана, обидві моделі не можуть описати чи аналізувати фактичну поведінку ключових учасників ринку. Розподіл економіки на макроекономіку (вивчення економічних показників, структура, поведінка та прийняття рішень на національному, регіональному або глобальному рівні) та мікроекономіка (вивчення розподілу ресурсів домашніми господарствами та фірмами) є принципово неповною та вводить в оману. Таким чином, існує принаймні два інших розділи в економіці, які були знехтувані: мезо- та метаекономіка.

Сучасні економісти К. Допфер, Д. Фостер та Д. Поттс розробили теорію еволюційної економіки «Макро-мезо-мікро», в якій «економічна система – це популяція правил, структура правил і процес правил» [2]. Найважливішою особливістю мезоекономічної основи є забезпечення природного зв'язку між мікро- та макроекономікою, оскільки правила та установи на мікрорівні зазвичай передбачають наслідки макрорівня. Можливо, найбільш важливим моментом є те, що мікро- та макро- у мікро-мезо-макроструктурі – це не стільки предметні сфери, скільки складові частини загального еволюційного аналізу координації та змін. Метаекономіка йде ще далі, вивчаючи більш глибокі функціональні аспекти економіки, що розуміється як комплексна, інтерактивна та цілісна система життя. Вона задає питання, чому та чи інша економіка є більш конкурентоспроможною та стабільною, ніж інші.

Розглядаючи механізм діяльності аграрних підприємств ринку, необхідно відзначити, що в класичній економічній науці, починаючи ще з А. Сміта, конкуренція і ціноутворення належить до двох найважливіших функцій ринку, надаючи їм статус механізму ринкового саморегулювання [3]. У той же час сучасна фундаментальна економічна наука стверджує, що ринковий механізм саморегулювання часто не справляється з небажаними явищами в економіці [4, 5]. Узагальнюючи цей науковий матеріал, Н. Лобанова доходить такого висновку, що: «Часом ринок не тільки не усуває, але, навпаки, здатний посилювати небажані тенденції або так звані «провали» в економіці» [6].

На цій підставі можна зробити припущення, що так званий «механізм ринкового саморегулювання» не є повністю таким.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Для здійснення вибору відповідної стратегії діяльності аграрного підприємства на оптовому ринку необхідною основою прогнозу є найбільш характерні тенденції, які будуть визначальними для його розвитку. Для цього потрібно дослідження стану товаровиробників овочевої продукції з погляду виробничої ефективності їх діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Вивчення ринку овочевої продукції перед формуванням стратегії дій сприяє збільшенню обсягів виробництва овочевої продукції, підвищенню якості, продовольчої безпеки регіону і країни в цілому, встановлення зв'язків між виробництвом і споживанням, що забезпечують їх збалансованість, реалізацію економічних інтересів учасників ринку, розвиток мотивації, науково-технічного обслуговування, інформатизації, формування кадрового потенціалу.

Для комплексного вивчення стану і умов на оптовому ринку в основному такі напрями діагностики економічних умов: економічна діагностика процесів розвитку ринку овочів; вивчення ринкової інфраструктури; аналіз конкурентного середовища; виявлення взаємозв'язків ринків; вивчення форм і методів регулювання процесів розвитку місцевих ринків; аналіз міжрегіональних і міжнародних зв'язків усередині ринків. До цих напрямків необхідно додати: аналіз економічних процесів учасників ринку; соціальну діагностику економічних процесів на ринках; аналіз інформаційних потоків регіону; аналіз ступеня освоєння економічного простору регіону; вивчення нереалізованих потенційних можливостей; виявлення втрачених ринком товарів і послуг.

Виявлення взаємозв'язків суб'єктів оптового ринку в економічній системі передбачає вивчення внутрішнього економічного простору територіальної системи, аналіз просторового розподілу товарних і фінансових потоків, вивчення процесів відтворення матеріальних, фінансових, трудових та інформаційних ресурсів економічної зони, аналіз товарно-грошових, фінансово-кредитних та інформаційних зв'язків. Аналіз інформаційних потоків включає в себе оцінку доступності для учасників ринку овочів інформації, що надходить через консалтингові фірми, рекламні агентства, центри моніторингу, аудиторські та юридичні фірми.

Повноцінна система, відповідно до положень теорії систем, чітко виконує покладені на неї функції. Стало бути в цій системі не дістає певних функцій. На наш погляд, такою функцією якраз і є державне регулювання. Тому повноцінна схема функціонування ринку повинна містити і такий елемент своєї системи, як державне регулювання. У цьому випадку схема ефективного функціонування аграрного підприємства на оптовому ринку овочевої продукції буде виглядати таким чином (рис. 1).

Рис. 1. Принципова схема функціонування аграрного підприємства на ринку овочевої продукції

Взаємодія економічної діяльності і науково-технічного прогресу, таким чином, забезпечує ефективний розвиток виробництва і відповідно напрямків діяльності аграрних підприємств. У сільськогосподарському виробництві, заснованому на використанні землі як основного засобу виробництва, вони будуть впливати на цей засіб виробництва. Як основні цільові функції, науково-технічний прогрес і економічна ефективність, будуть визначати і вирішення проблеми відтворення земельного потенціалу, ефективного та раціонального використання землі. Звідси ясно, що в сільськогосподарському виробництві роль цих факторів значно зростає, в порівнянні з іншими галузями економіки.

Успішна реалізація стратегії інтеграції аграрних підприємств хоча і потребує підвищення рівня економічної ефективності виробництва та науково-технічного забезпечення в галузі овочівництва, в кінцевому підсумку не тільки сприяє ефективному виробництву, а й забезпечує раціональне використання землі, охорону її природного потенціалу і подальше його нарощування. Вочевидь, на підставі зворотних зв'язків можливий і протилежний варіант – недостатнє забезпечення цих найважливіших чинників призводить до негативних результатів у виробництві.

Система товарно-грошових відносин поєднує систему сільськогосподарського виробництва з численними зовнішніми, відносно до аграрного ринку, економічними системами, ринками. Її завдання - безперебійно постачати товари та грошову масу в ті ділянки первинної економічної системи, які пов'язані між собою з приводу виробництва овочевої продукції.

Першорядне значення товарно-грошових відносин, на наш погляд, обумовлюється суспільним поділом праці, а отже і економічним відокремленням товаровиробників. У свою чергу економічне відокремлення товаровиробників обумовлює різноманіття форм власності. Тим більше необхідне в сільськогосподарському виробництві, де різноманіття його особливостей створює реальні умови для різноманіття форм власності. Однак у сільськогосподарському виробництві тільки різноманіття форм власності не вирішує повністю проблеми ефективності суспільного розподілу праці, особливо в колективних сільськогосподарських підприємствах, де яскраво проявляється особливість сільськогосподарської праці. Суть цієї особливості в тому, що точно оцінити результати праці можна тільки через тривалий час, після збирання врожаю.

Система мотивації праці та матеріального стимулювання повинна гнучко реагувати на цю особливість, використовуючи різні методи впливу на працівників підприємства, в іншому випадку, через ланцюжок чинників, буде проводити гальмівну дію на робочий процес і, відповідно, на загальну економічну ефективність господарської діяльності. Таким чином, ефективність товарно-грошових відносин в організації ринку овочевої продукції можна представити таким чином. Вона буде залежати від двох основних факторів. Від зовнішнього відносно до системи ринку овочевої продукції фактору – загального механізму товарно-грошового обігу в країні. Та від внутрішнього чинника – товарно-грошового обігу в системі ринку сільськогосподарської продукції, який значною мірою визначається мотивацією праці у внутрішньогосподарських підрозділах.

Зовнішній фактор, в основному, закладений в системі обміну, через зв'язок із зовнішнім механізмом товарно-грошового обігу. Порушення системи обміну може статися з трьох причин:

- через недосконале конкурентне середовище;
- унаслідок розбалансування системи ціноутворення;
- через недосконале державне регулювання, яке впливає на основні елементи системи механізму функціонування оптового ринку овочевої продукції – конкуренцію і ціноутворення.

Внутрішній фактор, що впливає на товарно-грошові відносини в системі ринку сільськогосподарської продукції, може вплинути через виробництво. Але і товарно-грошові відносини, через зворотний зв'язок, теж будуть впливати на розвиток і функціонування виробництва. Основні ж причини неефективності виробництва, як було зазначено, можуть бути дві – ігнорування факторів економічної ефективності та науково-технічного прогресу. Головна причина порушення товарно-грошового обігу полягає в системі ринкового механізму, який визначає і функціональні системи обміну і розвиток виробництва.

Ринковий механізм у системі оптового ринку овочевої продукції з позиції управління системою можна розглядати як такий, що складається з внутрішньої та зовнішньої, відносно до нього, частин. Внутрішня складова ринкового механізму представлена безліччю суб'єктів господарювання, які керують системою ринкового механізму зсередини, шляхом різноманітних рішень, конкурентної боротьби, вирішують проблему попиту та пропозиції. Кожен з цих суб'єктів вирішує своє окреме завдання управління виробництвом, створюючи власний особистий ринковий сегмент. При цьому його не цікавить доля сусіднього підприємства і він не замислюється про проблеми соціального характеру.

До зовнішньої частини ринкового механізму в системі оптового ринку овочевої продукції належить система державного регулювання. Це регулювання здійснюється не в процесі всередині ринкової боротьби. Органи держави, які здійснюють це регулювання не є зацікавленими в економічних результатах окремого підприємства або регіону. Їх завдання – забезпечення функціонування ринкового механізму в оптимальному режимі з метою ефективного виробництва всієї системи сільського господарства країни.

Ця частина ринкового механізму вирішує принципово відмінні завдання в порівнянні з внутрішньою складовою. Якщо основним завданням кожного окремого суб'єкта є тільки максимальне отримання прибутку, як це і вимагають ринкові закони, то основним завданням державного регулювання повинне бути завдання максимально ефективного використання всіх сільськогосподарських угідь, з урахуванням їх бонітету і, головне, з урахуванням найбільш повного забезпечення трудящих набором життєвих благ відповідно до здійсненого суспільно необхідною працею і з урахуванням збереження природного середовища.

Державне регулювання, у зв'язку з цим виконує, так само як і окремі суб'єкти, роль управління штучною системою, якою є ринкова система. Якщо окремі суб'єкти здійснюють управління такими штучними системами як фірми, підприємства, консорціуми, беручи на себе роль керуючих ланками системи «конкуренції», «ціноутворення», то державне регулювання здійснює управління в цілому цими системами, через більш високу за ієрархією. систему. Особливо велика роль державного регулювання в системі оптового ринку овочевої продукції. Це обумовлено особливістю сільськогосподарського виробництва, в якому за наявності безлічі покупців і продавців жодна окрема група не може впливати на становище на ринку. В Україні за роки реформи в аграрному секторі з'явилися різноманітні форми власності – приватна, державна, муніципальна. При цьому тільки державних сільськогосподарських підприємств налічується 213, всього сільськогосподарських підприємств – 47697, що обробляють площу у 19821,2 тис. га. Близько 1,2 млн селян є власниками земельних часток (паїв), які в цілому становлять 6326,8 тис. га. В Україні налічується (на 1 січня 2017 р.) більше 39 тис. фермерських господарств. В ОСГ вирощують овочі на площі 8091,6 тис. га. Жодна з вказаних раніше груп товаровиробників не впливає на положення на ринку, маніпулюючи головним інструментом – ціною. У загальній масі вироблених товарів частка кожного підприємства і навіть великої групи підприємств відносно мала, отже сільськогосподарські виробники не мають можливості монополювати впливати на ринкову ціну.

Товарно-грошовий обіг, представлений є головною умовою діяльності аграрних підприємств на ринку овочевої продукції. Товарно-грошові відносини, будучи головною умовою функціонування ринку, через нього впливають на систему виробництва, стимулюючи економічну ефективність виробництва і науково-технічний прогрес.

ВИСНОВКИ

Визначаючи стратегію діяльності аграрних підприємств на оптовому ринку насамперед необхідно визначитися з питанням еквівалентного обміну між галуззю промисловості і сільського господарства, інакше всі інші, навіть економічно правильні рішення, будуть зведені нанівець. У зв'язку з цим, перш ніж вирішувати проблеми безпосередньо сільського господарства, необхідно створити систему відносин аграрних підприємств і оптового ринку. У цій системі повинні бути основними такі положення:

- приналежність їх до розряду монополістів і розробка антимонопольної системи їх функціонування;
- для кожного регіонального ринку в місцевих умовах повинна бути розрахована його власна частина в загальному прибутку кінцевого продукту на підставі об'єктивних витрат виробництва і забезпечення порівнянного з сільськогосподарським виробництвом прибутку;
- створення умов інтеграції сільськогосподарського виробництва та сфери переробки.

Література.

1. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2007. 224 с.
2. Dopfer, Kurt , Foster, John , & Potts, Jason D. (2004) Micro-meso-macro. *Journal of Evolutionary Economics*, 14(3), pp. 263-279.
3. Бобровицький А. Типологія та класифікація інтеграційних процесів як об'єкт дослідження суспільної географії. *Економічна та соціальна географія*. 2014. Вип. 2. С. 21-32.
4. Самуельсон П. Нордхаус В. Экономика: Пер. с англ.: 16 изд. М.: Издательский дом "Вильямс", 2003. 688 с.
5. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. / Экономика / Пер. с англ. с 2-го изд. М.: Дело, 2006. 864 с.
6. Экономическая теория / под ред. Лобачевой Е.Н. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юрайт. 2012. 516 с.

References.

1. Coase, R. (2007) *Firma, rynek i pravo* [The Firm, the Market, and the Law], Moscow, New publishing house.
2. Dopfer, Kurt , Foster, John , & Potts, Jason D. (2004) "Micro-meso-macro" *Journal of Evolutionary Economics*, Vol. 14(3), pp. 263-279.
3. Bobrovits'kyj, A. (2014) "Typology and classification of integration processes as an object of social geography research", *Ekonomichna ta sotsial'na heohrafiya*. Iss. 2. pp. 21-32.
4. Samuel'son, P.E., Nordkhaus, V.D. (2003) *Ekonomika. Per: s angl.* [Economics], 16rd ed., Moscow, Vil'iams.
5. Fischer, S., Dornbusch, R., Schmalensee, R. (2006) *Ekonomika. Per: s angl.* [Economics], 2nd ed., Moscow, Delo.
6. Lobacheva, E.N. (ed.) (2014) *Jekonomicheskaja teorija* [Economic theory], 3rd ed., Moscow, Jurajt.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2017 р.

(<http://www.poligrafua.net/>)

bigmir net 2889 1478

(<http://www.bigmir.net/>)

Вропу.

ТОВ "ДКС Центр"